

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОБІЛІЗАЦІЇ ПРОТЕСТНИХ РУХІВ В УКРАЇНІ

SOCIAL MEDIA AS A TOOL FOR MOBILISING PROTEST MOVEMENTS IN UKRAINE

Яковлев С.Ю.,

магістр політичних наук

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті автор аналізує теоретичні та прикладні аспекти функціонування соціальних мереж як одного з елементів сучасної політичної комунікації. Автор розглядає соціальні мережі в рамках політичної комунікації та політичної участі, як інструмент інтернет-мобілізації, який здатний впливати на ключові процеси політичної системи, зокрема протестні рухи. У праці визначено ряд особливостей мобілізації учасників політичного протесту. Визначено особливості політичної участі, зокрема протестної. Визначено фактори, які впливають на участь громадян у політичному протесті в умовах розвитку та поширення соціальних мереж. Автором виокремлено відмінності впливу інтернету на явище політичного протесту відносно до попередніх соціальних рухів. Визначено особливості соціальних мереж як інструменту соціальної мобілізації. На прикладі «Революції гідності» продемонстровано можливості соціальних мереж як технології мобілізації, зокрема як засобу висвітлення та фіксації інформації, комунікації, кооперації, консолідації, координації та вирішення інших практичних задач, пов'язаних із функціонуванням протесту. Автором виділено особливості політичного протесту в умовах демократичних та авторитарних режимів, а також визначено особливості протестних рухів в Україні в умовах «гібридного режиму». Виокремлено функції соціальних мереж: мобілізаційно-координуючу і комунікативну, та встановлено, яким чином даний інструмент виступає засобом консолідації ресурсів. Дане дослідження використовує методологію, яка у своїй основі включає дискурс-аналіз англomовних джерел, оскільки на сьогодні в Україні цей феномен характеризується слабкістю теоретичної та практичної бази дослідження. Також якісна перспектива була спрямована на виявлення можливих взаємозв'язків, пояснення причин, наслідків та опис інтернет-мобілізації протестних рухів в Україні.

Ключові слова: соціальні мережі, політична участь, політичні комунікації, інтернет-мобілізація, протестні рухи.

The author analyses the theoretical and applied aspects of social media as one of the elements of contemporary political communication. The author examines social media in political communication and political participation as a tool of internet-mobilisation, capable of influencing key processes of the political system, in particular protest movements. The work presents an applied vision of the specifics of mobilisation of political protest participants. The features of political participation, including protest participation, are highlighted. Factors influencing citizens' participation in political protest in the context of the development and proliferation of social media were identified. The author has highlighted the differences in the influence of the internet on the phenomenon of political protest in relation to previous social movements. Features of social media as a tool for social mobilisation were identified. The case of the "Revolution of Dignity" demonstrates the potential of social media as a mobilisation technology in particular as a means of reporting and recording information, communication, co-operation, consolidation, co-ordination and other practical tasks related to the functioning of protest. The author highlights the specificities of political protest under democratic and authoritarian regimes and identifies the specificities of protest movements in Ukraine under a "hybrid regime". The functions of social media are highlighted: mobilization-coordinating and communicative, and the way this tool acts as a means of resource consolidation is established. This research uses a methodology that includes discourse-analysis of English-language sources, as today in Ukraine this phenomenon is characterized by weak theoretical and practical research base. The qualitative perspective is also aimed at identifying possible interconnections, explaining the causes, consequences and describing the internet mobilisation of protest movements in Ukraine.

Key words: social networks, political participation, political communications, Internet mobilization, protest movements.

Постановка проблеми. В останні роки ми активно спостерігаємо збільшення політичної ролі інтернет-комунікацій. Соціальні мережі перестали бути лише засобом комунікації, їх можна по праву назвати найбільш правдоподібною, практично реалізованою моделлю соціуму. Ці соціальні групи просторово не обмежені, абсолютно добровільні, в них переважають горизонтальні зв'язки, що конкурують з принципом вертикально-ієрархічних структур підпорядкування. Це створює унікальні з точки зору протестної соціальної комунікації можливості. У соціальних мережах відбувається так звана інтернет-мобілізація, яка

має пряий вплив на політичний процес країн Західної Європи, авторитарні режими на Сході чи протестні рухи в Україні. Одним із значущих соціально-політичних трендів в сучасному світі є посилення радикальних протестних настроїв, акумулювання яких все частіше відбувається в соціальних мережах. Використовуючи дискурс-аналіз та ґрунтуючись на емпіричних даних зарубіжних досліджень. Автором робиться висновок про те, що соціальні мережі під час протестних рухів переростають в цілу екосистему, яка стала важливим інструментом комунікації та значно спрощувала поставлені задачі.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Серед вітчизняних вчених умови мобілізації протестного потенціалу зустрічаються в працях: Ю. Мацієвського, Т. Кремень, В. Ковалко, здебільшого в їх працях досліджуються протестні рухи в Україні крізь призму західних теорій. Аналіз теоретичних аспектів політичного протесту зустрічається в працях С. Дмитренко, Т. Воробйова, О. Бондаренко, О. Ямельницький.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Соціальні мережі досліджуються крізь призму багатофункціонального комунікативно-інформаційного механізму, що має значні відмінності від традиційних, звичних для нас медіа, зокрема крізь призму політичної мобілізації та політичної участі.

Формулювання цілей статті. Розглянути соціальні мережі як інструмент мобілізації протестних рухів в Україні та визначити роль соціальних мереж у становленні сучасної політичної системи України.

Виклад основного матеріалу: В наш час інтернет почав відігравати величезну роль у житті майже кожної людини. Він необхідний не лише для роботи, навчання чи розваг, але і для оплати безліч послуг, за допомогою якого люди економлять масу часу. Велика відповідальність лягає на інформативну роль інтернету. З його допомогою люди з легкістю дізнаються багато нового та знаходяться в курсі останніх подій. Але перше місце все частіше відводиться саме комунікативній ролі інтернету. І не має значення, будь то електронна пошта, чати або спілкування в соціальних мережах. Інтернет дає можливість комунікувати між людьми з різних куточків світу. Тепер кожен може підтримувати постійний зв'язок зі своїми рідними чи друзями незалежно від свого місця розташування.

Сучасні інформаційні технології виступають рушійною силою процесу радикальної зміни типів стратегії поведінки. Змінюються такі базові категорії будь-якої культури, як простір, час, знання. Нова реальність принципово трансформує характеристики комунікації в сучасному суспільстві – обсяг, якість і швидкість поширення інформаційних потоків, а також впливає на політичну комунікацію, систему освіти, сімейні та інші соціальні зв'язки і функціонування соціальних інститутів в цілому. Мабуть, найбільш яскравим явищем сучасного світу стають віртуальні соціальні мережі. У них залучені мільйони людей. Мережі становлять нову соціальну морфологію наших суспільств, а ключові соціальні структури і діяльність їх членів організовані навколо мереж електронних комунікацій. За деякими даними, сумарна залученість людей в соціальні мережі по всьому світу сягає чверті населення Землі.

Соціологи та політологи прийшли до висновків, що не існує дихотомії інституційної та неінститу-

ційної політики. Політичний протест відбувається в різних контекстах, включаючи організацію політичних рухів, альтернативні інститути та взаємодію в середині інститутів. Політика трансформується через процес змін у політичному потоці, на все це впливає індивідуальний та організаційний політичний протест. Соціальні мережі вирішують, перш за все, проблеми комунікації учасників, самозабезпечення та мобілізації. Саме тому дана тематика досліджується в межах політичної комунікації та політичної участі.

В багатьох дослідженнях виокремлюються фактори, які впливають на участь людей в політичному протесті. Перш за все люди активно протестують проти держави, оскільки саме вона, на думку протестуючих, порушує їх права, загрожує життю чи матеріальним благам [1]. Також, дослідження доводять, що в останні роки люди відходять від традиційної політичної участі, а протести частіше відбуваються на базі конкретної проблеми [5]. Люди, які одночасно є інсайдерами та аутсайдерами, часто ініціюють зміни, а розрізнені групи, які не мають спільної системи переконань, іноді організуються навколо проблеми. Соціальні мережі ж змінили традиційні мобілізаційні структури: тепер по-іншому набирають членів руху, по-іншому відбувається комунікація та взаємодія між членами протесту. Вони підвищили швидкість та інтерактивність спілкування, і таким чином змінили ядро політичного протесту. Віртуальний протест має прямий вплив на інституційну політику, що буде підтримуватись і традиційними ЗМІ.

Соціальні медіа служать певним тактичним інструментом, а також мають емоційну складову, оскільки в мережі простіше розвиватись ідентичності та обмінюватись емоціями. Використання соціальних медіа унеможливило відділення спілкування від організації, оскільки люди мобілізуються як у віртуальному, так і у фізичному просторі. Така соціальна мережа як "Facebook" може створити почуття солідарності, що дозволяє людям відчувати обурення, гнів чи розчарування.

Ще однією перевагою соціальних мереж як інструменту інтернет-мобілізації є широке коло підписників на наших сторінках – люди, які мають більше ресурсів, як правило, відчувають більшу ефективність та більше шансів мобілізуватися. Оновлюючи новини про протест в соціальних мережах, та отримуючи повідомлення від протестуючих, ти відчуваєш себе учасником великої системи. Адже страх утримує різні соціальні класи від протестування, таким чином держава здатна придушити їх з більшим успіхом.

На мою думку, інтернет має відмінний вплив на політичний протест який суттєво відрізняється від попередніх соціальних рухів. Насамперед, він знижує витрати на протест, а саме час та гроші. Збільшується швидкість передачі інформації та

комунікації, а найголовніше – змінюється масштаб у якому відбувається мобілізація.

Розглядаючи Україну в межах таких політичних категоріях як “інтернет-мобілізація” та “протестний рух”, одразу на думку спадає Революція гідності, яка почала зароджуватись в листопаді 2013 року, внаслідок кризи режиму Януковича. Прийнято вважати, що безстрокові протести на Майдані Незалежності почались з публікації посту Мустафи Найєма у “Facebook”. Аналізуючи перебіг подій на Майдані, стає зрозуміло, що ця революція повністю зародилась та виросла у соціальних мережах, адже лише в мережі «Вконтакті» на грудень 2013 року нараховувалось понад 900 спільнот, які були пов’язані перебігом подій на Майдані [7]. Згодом «Євромайдан» показав високі здібності соціальних мереж для вирішення задач мобілізації та комунікації протестуючих. На момент початку протестів в Україні найпопулярнішими мережами були “Facebook”, «Вконтакті» та “Twitter”. Головним засобом комунікації протестуючих в мережі “Facebook” була спільнота “ЄвроМайдан – EuroMaidan”, яка станом на грудень 2014 року налічувала близько 150 тисяч активних користувачів, опубліковано 2 тисячі повідомлень, які зібрали 50 тисяч коментарів та понад 1 мільйон лайків [7]. Згодом у користувачів мережі виник ще більший інтерес до подібних груп. На сторінці була наявна інформація про мобільні пункти обігріву, поради як уникати конфліктів з провокаторами та шаблони для друку допоміжних листівок. Також користувачі отримували інформацію про чергові збори протестуючих. Кожні 10-15 хвилин журналісти публікували інформацію про сутички з поліцією та способи дістатись до протестуючих. У групі розповсюджувався список ліків, що були потрібні пораненим у зіткненнях, і необхідні речі для волонтерів.

Слід зазначити, що офіційна група «Євромайдану» працювала одночасно в декількох напрямках:

- а) тілесні пошкодження, завдані силовими структурами;
- б) неправомірні затримання учасників мирних демонстрацій;
- в) захист учасників демонстрацій в разі порушення проти них адміністративного або кримінального впровадження;
- г) люди, які зникли безвісти;
- д) тиск на студентів з боку навчальних закладів;
- е) заборона проїзду на Майдан.

Важливу роль в мобілізації протестів зіграла функція мережі “Facebook” «Події». За допомогою неї можна було створити зустріч та запросити туди своїх друзів, як наприклад, це і зробив Арсеній Яценюк – на «Народне Віче» було запрошено 75 тисяч користувачів, 11 тисяч з яких відмітили що з’явилися на зустрічі [10]. Ще однією ціллю у мережі “Facebook” була координація і комуніка-

ція протестувальників з транспортом і без нього по Києву, регіонах України та навіть іншими країнами для доставлення революціонерів на Майдан. В повідомленнях спільноти було вказано кількість наявних місць, дату поїздки та контактну інформацію. Цю функцію взяла на себе спільнота «Доїхати на Майдан», яка набрала в загальній кількості 10 тисяч користувачів [8].

За період 2013-2014 років дослідники “Social Media and Political Participation” зафіксували 120 тисяч твітів, де згадувались протести у Києві. Також було зафіксовано, що 69% користувачів публікували повідомлення з України англійською мовою для поширення інформації та впливу на міжнародну спільноту [4].

Кажучи про інтернет-мобілізацію існує думка, що інтернет підриває авторитарне правління. Була здійснена серія досліджень Berkman Centre, які вивчали вплив інтернет-комунікацій на політичну активність в авторитарних режимах [3, с. 12]. В літературі існує чітке розмежування між протестами в умовах демократії та протестами в умовах авторитаризму. Демократія розглядається як система, в якій організація ненасильницького протесту та суспільні рухи є центральним елементом політики з метою висловлення альтернативної політичної позиції. В умовах авторитарного правління навпаки, завдання координації громадянського протесту суттєво важче. З точки зору використання ресурсів, основні проблеми полягають у тому, що, на відміну від еліт, пересічні громадяни в авторитарних режимах не контролюють зброю, персонал чи інші політичні ресурси.

Україна ж згідно з дослідженнями організації EIU, станом на 2018 рік має «гібридний режим» [9]. За своєю природою гібридні режими виникають на основі авторитарного внаслідок незавершеного демократичного переходу. Однак, на розчарування багатьох дослідників, вплив цифрових медіа на участь на індивідуальному рівні у західних демократіях залишається доволі низьким [2]. Крім того, навіть цей «слабкий» рівень політичної участі підтримується так званим соціальним капіталом, високим рівнем освіти та політичним інтересом. Якщо подивитись на політичну участь в країнах Західної Європи, то останні роки збільшується тенденція неучасті у виборах. Цьогорічні вибори до Європейського парламенту набрали вперше за 20 років явку близько 51%, на попередніх виборах вона склала 42.6% [6]. Раніше політологи були схильні до думки, що пересічний європеєць не бажає змінювати політичну систему, відтак і не вважає за потрібне йти на вибори. Сьогодні вже навіть говорять про кризу демократії та втрату довіри до парламентських партій.

На мою думку, в Україні навпаки спостерігається високий інтерес до політики саме через прагнення змінити політичну систему і підвищити

свій життєвий рівень. Прикладом цього слугують останні президентські та парламентські вибори, де вперше за всю історію незалежної України, правляча партія отримує меншість. Чинний президент України Володимир Зеленський став певною людиною-протестом, оскільки ця людина жодного дня не була залучена в політичні процеси країни. Розчарувавшись у колишній владі, в суспільство сформував запит на фігуру такого плану. Через такі соціальні мережі як Instagram та Facebook президент України Володимир Зеленський активізував найменш голосуючу аудиторію. За даними соціологічних центрів, у першому турі виборів за Володимира голосували люди віком від 18 до 40 років. Саме люди цього віку найменш цікавляться телебаченням, більше часу проводять в інтернеті, а соціальні мережі є для них вагомою частиною повсякденного життя.

Слід також зазначити той факт, що підраостає голосуюча аудиторія, яка народилась на початку 2000-х років, а їх спосіб мислення та отримання інформації майже повністю залежить від інтернету. Люди покоління Z виховувались та осмислювали себе вже в принципово іншій системі цінностей, де на першому місці стоїть реалізація себе як особистості і було б добре реалізуватися в країні де вони народились. Прикладом цього може стати протест студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка проти призначення Андрія Портнова на посаду професора кафедри конституційного права юридичного факультету. Сам протест зародився в соціальній мережі "Facebook" де було створено сторінку «Ні Портнову в КНУ» яка змобілізувала понад 300 студентів.

До соціальних медіа сьогодні можна віднести надзвичайно широкий спектр інтернет сервісів. Це і всілякі відеохостинги, яскравим прикладом яких виступає YouTube, різні тематичні форуми, інтернет-сайти традиційних ЗМІ, які сьогодні практично без винятку представлені в мережі. Але все ж найбільший інтерес дослідників привертють соціальні мережі, такі як Twitter та Facebook. Варто зазначити, що вони «окрім виконання функцій підтримки спілкування, обміну дум-

ками та отримання інформації їх членами, стають об'єктами і засобами інформаційного управління, ареною інформаційного протиборства. Таким чином, Інтернет і соціальні мережі можна вважати ефективним інструментом політики, де громадська думка формується багато в чому завдяки використанню просунутих інформаційних і комунікаційних технологій. Соціальні мережі представляють значний інтерес для дослідницької спільноти, а на думку деяких авторів, вони є пріоритетним об'єктом вивчення в комунікаційному просторі нових соціальних медіа.

Висновки. Підсумовуючи наведене вище, можна сказати, що використання нових інформаційних і комунікаційних технологій, пов'язаних з Інтернетом, проявляє сьогодні тенденції до все більшого розвитку по всьому світу. Як наслідок, вплив Інтернету і тих можливостей, які він надає користувачам, відчутно сьогодні практично у всіх соціальних і політичних процесах, що протікають в суспільстві. Пильний інтерес сучасних дослідників спрямований на ту роль, яку Інтернет і його сервіси відіграють при підготовці, організації та проведенні масових протестних акцій різного спрямування. У зв'язку з цим увагу дослідників притягнуто до різноманітних соціальних медіа, які являють собою, по суті, історично новий вид комунікації.

Сьогодні соціальні мережі відіграють особливу роль в становленні сучасної політичної системи України. На наших очах можна було спостерігати створення цілої екосистеми, яка стала важливим інструментом комунікації та значно спростила поставлені задачі. У випадку з Революцією гідності, соціальні мережі виконували мобілізаційно-координуючу і комунікативну функції та виступали засобом консолідації ресурсів. Не слід відкидати і психологічний вплив на опонента, адже вперше за історію незалежної України протести набули такого масштабу. Таким чином, соціальні мережі діяли в рамках єдиної системи інформаційних технологій, взаємодія яких і призвела до широкого розголосу та розвитку революційних подій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Baumer D.C., Van Horn C.E. Politics and Public Policy: Strategic Actors and Policy Domains, 4th ed. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc, 2014.
2. Bimber, B. A. and L. Copeland: Digital Media and Political Participation Over Time in the US : Contingency and Ubiquity. URL: <https://ecpr.eu/filestore/paperproposal/db466b6c-9c16-4491-b92a-32f1b0e80273.pdf> (Last accessed: 06.09.2019).
3. Chowdhury, M.: The role of the Internet in Burma's saffron revolution, Cambridge, Mass.: Berkman (Case Study 2008/8). URL: https://cyber.harvard.edu/sites/cyber.harvard.edu/files/Chowdhury_Role_of_the_Internet_in_Burmas_Saffron_Revolution.pdf_0.pdf (Last accessed: 07.09.2019).
4. How Ukrainian protestors are using Twitter and Facebook : веб-сайт. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2013/12/04/strategic-use-of-facebook-and-twitter-in-ukrainian-protests/> (дата звернення: 05.09.2019).
5. Hutter, S., and Kriesi, H.: "Movements of the left, movements of the right reconsidered", in The Future of Social Movement Research. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 2013. 281–298.

6. Вибори до Європарламенту: явка була найвищою за 20 років : веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-eu-parliament-elections/29964139.html> (дата звернення 05.09.2019).

7. Де можна дізнатися новини про Євромайдан: список спільнот в соціальних мережах : веб-сайт. URL: <https://ain.ua/2013/12/12/gde-mozhno-uznat-novosti-o-evromajdane-spisok-soobshhestv-v-socialnyx-setyah/> (дата звернення 07.09.2019).

8. Доїхати на Майдан : веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/helpgettomaidan> (дата звернення 6.09.2019).

9. Індекс демократії 2018 : веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-democracy-index-2018-ukraine/29699392.html> (дата звернення 07.09.2019).

10. Народне віче за європейську Україну : веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/events/501502656623561> (дата звернення 05.09.2019).